

ljeve obrazovanja. U tom pravcu izvršeno je redefinisane ciljeva obrazovanja i nastave sociologije: „Razvojna orijentacija novog sistema obrazovanja u Crnoj Gori sadržana je u knjizi promjena (2001), kojom su obuhvaćeni svi nivoi do univerzitetskog obrazovanja, polazeći od naše dosadašnje prakse, evropskih iskustava i ciljeva koji se žele postići.“ Na kraju ovog dijela navedeni su didaktički principi koji predstavljaju norme od kojih se polazi u organizaciji nastave. Kao što su vrijednosti i ciljevi podložni promjenama, takva je situacija i sa didaktičkim principima, vremenom su neki od njih gubili značaj i nestajali ili su se modifikovali u skladu sa promjenama u razvoju nastave.

U drugom dijelu knjige razmatra se detaljno: pojam i suština nastave; vrste nastave; osnovne karakteristike tradicionalne i aktivne nastave; oblici nastavnog rada; vannastavne i vanrazredne aktivnosti; položaj i ulogu nastavnika i učenika u nastavi sociologije; nastavne metode; nastavna sredstva; kao i oblik provjeravanja znanja i ocjenjivanja. Ukazujući na razliku između tradicionalne i aktivne škole, profesorica Gvozdenović ističe značaj aktivne nastave, u kojoj se učenik tretira kao cjelovita ličnost i kao aktivan subjekt nastavnog procesa. U skladu sa zahtjevima savremenog obrazovanja, cilj škole mora da bude razvoj ličnosti i individualnosti svakog učenika.

U tom pravcu potrebno je promijeniti i ulogu nastavnika i učenika koja je karakteristična za naše, još uvijek, tradicionalne škole. Neophodno je, dakle, da nastavnik tako organizuje nastavu kako bi učenike maksimalno angažovao i motivisao za rad i učenje.

Treći dio odnosi se na nastavu sociologije u srednjoj školi, sa posebnim osvrtom na: nastavni plan i program; vrste planiranja, predmet planiranja; zadatke planiranja; pripremanje nastave; i realizaciju nastavnog programa. U ovom poglavlju izanaliziran je do najsitnijih detalja svaki korak koji nastavnik treba da preduzme prije ulaska u učionicu i u toku samog časa. Temeljna i konstantna priprema nastavnika neophodna je da bi se ostvarili oni ciljevi koji su unaprijed postavljeni.

Na kraju imamo priloge u kojima su data: izuzetno korisna uputstva nastavnicima za godišnje i mjesečno planiranje; oblici izrade pripreme za nastavni čas; uputstva za realizaciju nastavnog programa sociologije; kao i niz zadataka objektivnog tipa iz sociologije.

Sigurno je da knjiga „Metodika nastave sociologije“ predstavlja izuzetno vrijedno i korisno djelo i to ne samo za studente i profesore sociologije, nego i za sve one koji se bave prosvjetnim radom, koji obrazuju i podučavaju mlade ljude za sva iskušenja koja ih u životu i radu očekuju.

Goran Čeranić

Svenka Savić, *Romkinje II*, Futura publikacije, Novi Sad, 2007.

Psiholingvistkinja dr Svenka Savić, redovna profesorica na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu, sa timom mladih saradnica, ponudila je javnosti, u relativno kratkom vremenskom periodu, dvije veoma interesantne monografije: „Romkinje I“ (2001) i „Romkinje II“

(2007). Riječ je o monografijama u kojima su prikazane životne istorije romskih žena. Malo je naučno-istraživačkih radova koji su se bavili problemima i položajem romskih žena na jedan sistematičan i cjelovit način. Do pojavljivanja ovih monografija, o ovim problemima uglavnom

se pisalo dosta površno i fragmentarno. Stiče se utisak da nema kontinuiteta u istraživanjima položaja Romkinja kod nas, kada su u pitanju socijalna distanca, diskriminacija i predrasude. Stoga treba naglasiti da su ovo prve publikacije koje se na sistematičan i cjelovit način bave ovim problemima. Javlja se kontinuitet u istraživanjima, a osoben značaj predstavlja činjenica što se među istraživačima nalaze i same Romkinje, koje pomažu u mijenjanju stereotipne slike o pripadnicama svoje etničke zajednice.

Monografija „Romkinje I“ (2001) predstavlja jedan od rezultata naučno-istraživačkog projekta „Mlade Romkinje za starije Romkinje“. Projekat je započet 1998. godine uz podršku Fonda za otvoreno društvo. Glavni učesnici na ovom projektu bili su profesorica Svenka Savić i grupa mladih Romkinja, koje su studentkinje dodiplomskih i postdiplomskih studija različitih fakulteta. Riječ je o studentkinjama koje su pohađale dvogodišnje Ženske studije i diplomirale na Ženskim studijama u Novom Sadu. Osnovni cilj projekta bio je da se mlade Romkinje što bolje upute u studije, da upoznaju elemente izgradnje civilnog društva i da primijene stečena znanja u praktičnim aktivnostima u svojoj zajednici. Monografija „Romkinje II“ (2007) predstavlja nastavak takvog rada, sa novom generacijom Romkinja upisanom na studije Univerziteta u Novom Sadu. Osnovna pretpostavka od koje se pošlo u istraživanju, bila je da za bolji položaj Romkinja nije dovoljno samo obrazovanje, već šira podrška u društvu za smanjenje diskriminacije.

Monografija „Romkinje II“ (2007) predstavlja skup 20 životnih priča romskih žena. Dvadeset životnih priča klasifikovane su u 6 kategorija, prema starosti intervjuisanih žena (godišta od 1920. do 1977). Uočava se prisustvo tri generacije Romkinja (bake, majke, unuke), što se u knjizi ne naglašava. U ovu zbirku životnih priča Romkinja, uključene su ne

samo Romkinje iz Vojvodine, nego i iz Obrenovca, Niša, Beograda. Kao i u prethodno objavljenoj knjizi „Romkinje I“ (2001), i u ovoj knjizi ostvarena je značajna komunikacija polaznica ženskih studija i romskih žena. Po svojoj strukturi ove knjige se razlikuju. Monografija „Romkinje II“ (2007) sadrži životne priče ne samo starije generacije romskih žena, već i mlađe, tj. onih djevojaka koje su iskoracile iz tradicionalno-kulturoloških obrazaca ponašanja i življenja tipičnih za romsku ženu.

U izradi projekta korišćen je biografski metod. Ove priče afirmišu biografski metod, kao jedan od mogućih metoda u otkrivanju novih objašnjenja neravnopravne pozicije Romkinja u društvu. U predgovoru knjige ističe se da su studentkinje ovladale biografskim metodom. Autorkama studije može se uputiti primjedba na samo određenje biografskog metoda i na konstataciju da su studentkinje ovladale primjenom biografskog metoda. Samo određenje biografskog metoda podrazumijeva da bi ono što smo kao tekst dobili bilo biografija, moralo biti provjereno i dopunjeno drugim izvorima. Da bi se ovladalo primjenom biografskog metoda u metodološkom smislu, potrebno je duže istraživačko iskustvo. Pored osnovnih informacija o biografskom metodu, predgovor knjige sadrži detaljan opis 6 naučno-istraživačkih faza kroz koje prolazi ovo istraživanje. U predgovoru izdvajaju se momenti koji su, prema mišljenju autorki, bitno uticali na ove životne priče, poput: Drugog svjetskog rata, školovanja, obrazovanja i tradicijskih običaja u braku.

Kao osnovni istraživački instrument primijenjen je intervju. Razgovor je sniman na audio traci, pa je za potrebe knjige transkribovan u pisani tekst prema određenim pravilima. Za svaku ispitanicu postoje još tri dokumentaciona materijala: sažetak priče, protokol o vođenju intervjua i njena biografija sa najvažnijim podacima. U metodološkom smislu, primjena intervjua predstavlja značajan do-

prinos. Prikupljanje biografija u neposrednom kontaktu subjekta i istraživača, uz podsjećanje da one sadrže podatke o subjektivnom i objektivnom sadržaju – nema smisla tretirati kao manje pouzdan izvor podataka od anketnih istraživanja. Isti izvori pristrasnosti prisutni su u oba slučaja, s tom razlikom što stvaranje biografije kroz neformalne razgovore omogućava istraživaču veći stepen kontrole. Veoma je bitan momenat što su u ulozi istraživača Romkinje, zato što su autentične životne priče ove žene mogle da povjere samo onima koji su im na neki način bliske. Na osnovu istovjetnosti pola i nacionalnosti ostvarena je bliskost.

Međutim, osnovna zamjerka u metodološkom smislu bila bi u tome što nije obrazloženo na koji način je vršen odabir ispitanica koje su ušle u uzorak. Postavlja se i pitanje same reprezentativnosti uzorka.

Primijenjeni istraživački metod, Svenka Savić, u predgovoru, određuje kao polustrukturirani intervju sagovornica koje jedna drugu manje više poznaju. Žene koje su cijeli svoj život propatile kao da su jedva čekale da ih neko sasluša. Sjećaju se svake pojedinosti, detalja iz svog života. Uočava se naglašena potreba da što više saopšte pojedinosti iz svog života. To saopštavaju sa dosta emocija. Ostvaren prijateljski odnos između sagovornica prevazilazi okvire objektivnosti naučnog ispitivanja, pomjera se u domen prijateljske komunikacije među ženama. Uspostavljena komunikacija među ženama prevazilazi okvire naučnog ispitivanja. To je sa jedne strane dobro, jer se uspostavlja mreža prijateljstva kojoj se teži, a sa druge strane nije, jer se gubi objektivni naučni pristup. Stvara se subjektivni pristup svakoj ženi.

Pitanja koja su postavljana sagovornicama mogu se podijeliti na nekoliko tematskih cjelina, kao što su: djetinjstvo, školovanje, brak i porodica, njihovo razmišljanje o običajima, vjeri, tradiciji. Ono što je zajedničko svim ovim ženama jeste teška sudbina koja se ogleda u siro-

maštvu, dominantnoj ulozi majke u održavanju porodice, udaji bez prava izbora, mukotrpnj borbi za opstanak, nemogućnosti školovanja ženske djece.

Njihove životne priče rijetko izlaze iz sumornog okvira siromaštva. Glavni sapatnici njihovog života bili su bijeda i siromaštvo. Veliki broj romske populacije ne školuje se. Ženska djeca se ne školuju. Školovanje ženskog djeteta prvenstveno sprečava majka, pošto joj je u kući neophodna pomoć. Najveći broj ispitanica starije generacije jesu žene bez škole ili sa nekoliko razreda škole, odrasle u sredinama gdje se smatra da „škola nije za žensko“. Većinom su imale nametnutu obavezu čuvanja braće i sestara. Ove žene ne percipiraju obrazovanje kao nešto potrebno i kao dio sopstvenog života. Životne priče starije generacije Romkinja obilježava teški ropski rad, materijalna i socijalna ugroženost, ali i osjećanje da uloženi napor nije donio satisfakciju. Često ove žene odgovaraju da u životu ništa nisu željele, ili, poput Smilje otkrivaju: „pa da budem neki činovnik, neka sekretarica. Ali pošto nisam imala ko da me školuje, ostala sam neškolovana i radim teške poslove. Moram! Iz ove kože se ne može [...]“ (str. 104).

Romkinje u svojim porodicama nemaju pravo glasa, nemaju pravo na donošenje odluka, te ih njihov životni kontekst čini zatvorenima i sumnjičavima prema okruženju u kojem žive. Status romske žene zacrtan je rođenjem. Romske djevojčice već sa osam godina zamjenjuju majku. One u potpunosti preuzimaju ulogu majke: nabavljaju hranu, staraju se o mlađoj braći i sestrama, vode domaćinstvo. Majka je najznačajnija figura u sjećanju ovih žena i glavni model za identifikaciju.

Brak je za većinu ovih žena negativno iskustvo. Tradicionalni obrasci ponašanja ukorijenjeni su veoma, djevojčice su u djetinjstvu obećane proscima, u brak stupaju veoma rano u doba puberteta. Emocionalno nezrele nisu u stanju da oba-

vljaju majčinske uloge na zadovoljavajući način, što se dalje intergeneracijski prenosi na djecu.

U romskim porodicama uočava se učestalo prisustvo sociopatoloških pojava, kao što su: alkoholizam muža, fizičko i psihičko nasilje od strane muža, duševna bolest nekog od članova porodice. Alkoholizam muža i njegova pretjerana agresivnost često se pripisuje tradiciji, i time opravdava. Romkinje koje žive u ova-kvom začaranom krugu prihvataju name-tnuti šablon interne diskriminacije, kao nešto opravdano.

U monografiji „Romkinje II“ (2007) stavljen je akcenat na životnim pričama mlađih i obrazovanih Romkinja, koje ne prihvataju uloge rezervisane za romsku ženu. Knjiga ukazuje na probleme mlađe generacije Romkinja, koja na svijet gleda drugačijim očima od njihovih majki i baka. U ovoj knjizi pružena im je šansa da ispričaju svoju priču. Njihova želja za obrazovanjem i proširivanjem svojih znanja velika je. One su savremene i obrazovane mlade žene, ali ipak svjesne dvostruke diskriminacije kojoj su podvrgnute. Poruke koje romska djevojčica dobija u svojoj porodici usmeravaju je da bude majka, domaćica i da radi u kući. Ove mlade Romkinje ne žele da postanu žene iz romske mahale. Studentkinje Romkinje su sa velikim zadovoljstvom radile na prikupljanju životnih priča mladih Romkinja, koje su iskoračile iz obrazaca ponašanja tipičnih za romsku ženu. Izazov im je da osvijetle put mladim Romkinjama, koje nisu prihvatile tradicionalne uloge romske žene.

Pripadnice mlađe obrazovane generacije Romkinja istakle su kao poseban vid nasilja udaju djevojaka protiv njihove volje. Roditelji im ugovaraju brakove, a jedan od običaja jeste i njihova prodaja budućem mužu. Udajom, na neki način, postaju robinje, jer im se stalno prigovara „koliko su para plaćene“. Ova prodaja uslovljava i nemogućnost žene da napusti muža, jer za dobijanje slobode, mužu mo-

ra da se isplati dupla suma novca. Rješenje ovog problema mladim Romkinjama izgleda teško, smatraju da bi trebalo raditi na edukaciji romskih djevojaka i mladića.

Podaci dobijeni ovim istraživanjem pokazuju da i mlade školovane Romkinje nemaju pozitivno bračno iskustvo. Razvod je najčešće rješenje za prevazilaženje nesuglasica u braku, a djeca najčešće ostaju uz samohranu majku. Ovo pokazuje da obrazovanje Romkinja ne doprinosi boljem razumijevanju supružnika, jer teško nalaze supruga koji prihvata taj iskorak iz patrijarhalnog statusa.

Uočavaju se značajne razlike u sociodemografskim obilježjima starije i mlađe generacije Romkinja. Najizraženija razlika je u obrazovnom nivou. Najveći broj Romkinja starije generacije je bez škole ili sa nekoliko razreda osnovne škole. Tako Milesa iz Kožvara objašnjava da nije išla u školu jer je morala da čuva stoku: „Ni sestri, ni meni nisu dali roditelji da idemo u školu, morale smo da čuvamo stoku. Ja sam plakala, jer mi je bilo žao što ne idem u školu“ (str. 29). S druge strane, u ovoj knjizi svoju životnu priču kazuju mlade obrazovane žene, koje su vlastitim naporom i uz podršku svoje porodice ostvarile svoje karijere. Pripadnica mlađe obrazovane generacije Romkinja, Marija iz Novog kaže da je rasnu diskriminaciju doživjela na svojoj koži i da je to motivisalo da dokaže da vrijedi. „Po nagovoru svoje majke ja sam završila taj kurs za kuvare, tražila sam posao ali nijesam uspjela da se zaposlim. Postupak dobijanja posla je uglavnom ovako izgledao; ja se javim telefonom na oglas, oni kažu dođite, ja odem, kad me vide, kažu mi: Našli smo radnicu! Meni je bilo jasno da neće da me prime zato što sam Romkinja – crna ne može kuvati za bijele“ (str. 193).

Ova monografija pokazuje da se romska žena susreće sa dvije vrste problema i to: „unutarromske“ (tradicionalno podređen život Romkinja, nejednaka prava ženske djece na školovanje, nasilje u porodici, romska žena nema jednaka

prava kao muškarci Romi, kupovina i prodaja romske nevjeste), i one „vanromske“ (dvostruka diskriminacija: kao žena i kao Romkinja; romske žene ne dobijaju posao; zdravstvena nezaštićenost Romkinja, pravna nezaštićenost Romkinja.)

Međutim, mlađa generacija Romkinja rodnu diskriminaciju ne doživljava kao sastavni i neizbježan dio ženske sudbine, već kao nešto čemu se treba oduprijeti, čak i onda kada doživljavaju izvjesne vidove diskriminacije.

Monografija „Romkinje II“ (2007) predstavlja značajan doprinos u borbi protiv rasne, nacionalne i polne diskriminacije, i predstavlja nezaobilaznu osnovu za neka naredna istraživanja u cilju promjene i poboljšanja položaja Romkinja. Podaci dobijeni ovim istraživanjem potvrđuju da za bolji položaj Romkinja obrazovanje nije dovoljan faktor, već je potrebna šira i organizovana društvena akcija za smanjenje predrasuda i diskriminacije prema Romkinjama.

Tatjana Vujović

Mladen Lazić, *Promene i otpori*, IP „Filip Višnjić“, Beograd, 2005.

Podnaslov knjige „Promene i otpori“: „Srbija u transformacijskim procesima“, izbliza nas upućuje na problem kojim se autor bavi; konkretnije, proučava političke, ekonomske i kulturne promjene koje se odvijaju u Srbiji krajem XX i početkom XXI vijeka. U uvodu se ističe da se na tom prostoru tokom naglašenih perioda pretumbalo nekoliko regionalnih i dva svjetska rata, „to je zemlja u kojoj se sudaraju urbani kosmopolitizam, palanački horizonti i seljački tradicionalistički autizam, svest o neprikosnovenosti ljudske slobode i bezumna nasilnička razularenost“ (autor: str. 6). To je zemlja koja je izuzetno kasno počela da se modernizuje, gdje se s mnogo oklijevanja usvajale tehnološka, ekonomska i administrativna modernizacija i, kao po pravilu, svemu novom, svakoj promjeni pružao otpor. Autor postavlja pitanje: kako objasniti trajniju istorijsku pojavu – da se u Srbiji promjene dočekuju neprijateljski, i da je u Srbiji potrebno ulagati veću energiju u savladavanje otpora promjenama nego u izgradnju novih ustanova. Možemo konstatovati da je poslije tri godine ovo pitanje i danas jako aktuelno. Ovim su se od 2000. godine na ovamo naznačavala polja unutar kojih su se

kretala autorova razmišljanja. Na početku novog milenijuma činilo se da je Srbija izašla iz nacionalističko-populističke politike Miloševićevog režima, kad je izgledalo da se usmjerila na brze promjene kojima bi nadoknadila decenijsko nazadovanje, stvarno, nakon nekog vremena pokazalo se da se pred nju izdiže skoro nepremostiv zid teškoća. Nametao se jedan te isti problem: otpori promjenama. Tome je dosta doprinijela, od ranije nametnuta, socijalistička nomenklatura i konverzija ranijih položaja vladajuće klase u privatni ekonomski kapital. Spremnost opoziciono-kritički usmjerenih intelektualaca da se ubrzano pridruže grupacijama koje su bitno doprinijele zamrzavanju postsocijalističkih promjena, jeste još jedan primjer pružanju otpora. Još je jedan primjer za ovaj problem važan, a to je izgradnja civilnog društva koje predvodi postsocijalističkoj transformaciji. Teškoće su potekle zbog ekonomskog sloma zemlje u ratnim uslovima, koji su doveli do toga da nevladine organizacije, kao središnji dio civilnog sektora, iako spoljašnje postanu – zavisne, gubeći tako vlastitu autonomiju, bez čega nema šireg uporišta u društvu. Na svim ovim punktovima reflektuje se usmjerenost i tra-